

CHRISTIAN MORGENSTERN

6. 5. 1871 – 31. 3. 1914

Christian Otto Josef Wolfgang Morgenstern, originální německý básník, novinář a překladatel, jehož dílo charakterizují dva význačné rysy: nejhlubší vážnost, hraničící až s tragickým pocitem života a lehká zabstraktnělá hra čiré fantazie, se narodil 6. května 1871 v Mnichově jako jediné dítě Carla Ernesta Morgensterna a jeho ženy Charlotty, rozené Schertelové. Oba rodiče pocházeli z malířských rodin, otec byl známý malíř krajinář. Své dětství Morgenstern strávil v Mnichově, kde byl pro časté nemoci částečně vzděláván soukromým učitelem. Na jaře 1881 mu zemřela matka na těžkou plicní chorobu, kterou po ní zdědil a jejíž příznaky se u něj projevovaly od roku 1893. Ve své autobiografii Morgenstern o matčině smrti zmínil: *„Jako bych byl už tehdy převzal ,ono dědictví utrpení‘ po matce, ačkoli se jako skutečná nemoc projevilo až po dalších dvanácti letech. I když mne totiž poponesl čas od času čerstvý vítr vždy o kousek dále, přece se už tehdy čím dál tím více prosazovaly všechny temné a skličující překážky. A byly by mne sotva nechaly popojít o několik roků dále, kdyby za mne něco v mém nitru se stejnou zarputilostí nebojovalo a nepřenášelo mne i přes nejhorší nástrahy. Snad to byla tatáž síla, která mne po fyzické stránce opustila, ale i nadále mne provázela v duchovním životě. A tak mi vše, co by mi tělesně nikdy nemohla dát, vyzvedávala jako dar z duchovního světa s neutuchající věrností, dokud mne nevyvedla nejen na cestu vzhůru do života, ale až na samotné výšiny žití, kde smrt ztrácí své ostří a svět znovu získává božský smysl.“*

Otec se později přestěhoval do Starnbergu a oženil se s Amélií von Dall'Armi. Christiana poslal k jeho kmotrovi Arnoldu Otto Meyerovi do Hamburku, aby zde nastoupil do internátní školy. 30. března 1884 se Morgenstern vrátil zpět ke svému otci do Vratislavi. V letech 1885-1889 navštěvoval ve Vratislavi gymnázium Marie Magdaleny, psal první básně a věnoval se intenzivně Schopenhauerově dílu. V této

době začalo jeho přátelství s celoživotním přítelem, hercem Friedrichem Kaysslerem. O velikonocích 1890 nastoupil na gymnázium v Sorau a ve studiu dále pokračoval na Vratislavské univerzitě. Studium však musel roku 1893 ze zdravotních důvodů přerušit. Jeho otec se v této době rozvedl se svou druhou ženou a o rok později se znovu oženil, což Morgenstern těžce nesl a s otcem se rozešel ve zlém. Otec následně odmítl platit jeho studia. Morgenstern se proto roku 1894 přestěhoval do Berlína, kde působil v Národní galerii a stal se stálým spolupracovníkem novin *Tägliche Rundschau*, *Freien Bühne*, *Kunstwarts* a *Der Zuschauer*.

Za Morgensternovy filozofické učitele lze považovat především Friedricha Nietzcheho, ponoukajícího ke tvořivé hře s jazykem, a důsledného kritika jazyka Fritze Mauthnera. Morgenstern byl přesvědčen, že jediné, co se dá konstatovat a čeho lze básnickou tvorbou v určitém smyslu využít, je, že jazyk je určen jazykem a slova jsou označena zase slovy. „Často tě přepadne náhlé podivení nad některým slovem. Jako blesk se ti ozřejmí naprostá libovůle jazyka, v němž leží uchopení našeho světa a tím také libovůle našeho chápání tohoto světa“, poznamenal si Morgenstern v roce 1896. K Nietzschevi se Morgenstern hlásil jako ke svému prvnímu učiteli: „*Jeho hledající duše mne formovala po dlouhá léta a byla mi objektem vášnivé lásky.*“

V roce 1898 odjel Morgenstern do Skandinávie, setkal se s Edvardem Griegem, zdokonaloval se v norštině, stýkal se s Henrikem Ibsenem a věnoval se překladům jeho sebraných spisů. Vyšla mu zde prvotina *Ich und die Welt* (1898, *Já a svět*). V letech 1900-1908 hojně cestoval po Evropě. Začínalo se však u něj stále více projevovat plicní onemocnění, kvůli svému podlomenému zdraví tak na svých cestách vystřídal několik sanatorií.

V létě roku 1903 získal místo dramaturga u F. B. Erbena v Berlíně, poté působil jako lektor v nakladatelství Bruno Cassirera. Stal se členem Šibeničního bratrstva a začala vznikat „šibeniční poezie“. Christian Morgenstern později vysvětlil, že „šibeniční poezie je kus světového názoru. Je to bezvýhradná svoboda oproštěného, odhmotněného, která v ní promlouvá. Víme, co je mulus: záviděníhodný mezistupeň mezi školní lavicí a univerzitou. Pak tedy šibeničník je záviděníhodný mezistupeň mezi člověkem a vesmírem. Nic více. Ze šibenice se hledí na svět jinak a vidí se jinak i jiné věci.“

Christian Morgenstern byl zakladatelem nonsensového básnictví v německé literatuře, mistrem groteskních veršů zesměšňujících snobismus a měšťáctví. Jeho literární svět je zaplněn bizarními tvary i představami, zachycuje jazyk v jeho mnohovýznamovosti. Vytváří jakousi skutečnost naruby, zaměňuje hlásky, deformuje slova, slučuje metafory i předměty zdánlivě nesouvisející a zpochybňuje zákonitosti tradičně pojímaného času i prostoru světa vůbec. Morgenstern rozbíjí také konvenční vztahy mezi osobami, zvířaty, věcmi a abstrakcemi. Vytváří vztahy nové a nevidané. V básních, obvykle pravidelně rýmovaných, vystupují fantastické, neskutečné bytosti, ožívají věci a představy, zvířata medituji, kají se a jsou zamilovaná. „*Pokusil jsem se vyjádřit neuvěřitelné pomocí ironie, beze stopy frivolity – ba naopak, psal jsem to s nejdůležitější tváří, bez úsměvu – smál se přitom ve mně jen můj veselý nepohnutý duch*“, přiznává Christian Morgenstern.

Jeho nejznámější sbírka *Galgenlieder* (1905, *Šibeniční písně*) obsahuje básně, které jsou založeny na slovních hříčkách a jazykovém vtipu. Podle Morgensterna jsou tyto básně psány velkým dítětem pro velké děti a mají probouzet v člověku dětskou hravost. Jejich motto zní: „*Dítěti v muži*“ a pokračuje: „*V pravém muži je skryto dítě: Chce si hrát.*“ Autorem motto je Friedrich Nietzsche. Později je Morgenstern doplnil o motto s názvem „*Dítěti v člověku*“, kde říká: „*...Toto dítě chce, aby mu bylo dovoleno spoluhrát, spolupřevést také v umění, a nechce být pouhým obdivujícím divákem. Neboť toto ‚dítě v člověku‘ je nesmrtelným tvůrcem v lidské duši.*“ Původně tato kniha vznikala jako příležitostná lyrika určená pouze pro úzký okruh přátel, ale postupně přerostla v rozsáhlé dílo plné humoru a životní moudrosti. Její čtenářský úspěch básníka překvapil.

Roku 1906 vyšla sbírka básní *Melancholie*. V této době vstoupil Morgenstern do rozhodující životní fáze, myšlenka, která jej opanovala, v něm uvolnila napětí a dala jeho životu nový směr. Tato jeho myšlenka představuje touhu sloužit celým svým životem a uměleckou tvorbou Bohu a člověku. Z mnoha pramenů se tak lze dozvědět, že byl ochoten kdykoli podat pomocnou ruku blízkým i neznámým lidem a považoval i samotné psaní dopisů za službu bližním: „*Když říkám, že bych chtěl být přítelem každému, znamená to, že bych se chtěl s každým podělit o trochu svého slunce, své svobody, své lásky. Každého bych chtěl osvobodit ze spleti každodenních starostí.*“

Na jaře 1908 se Morgenstern po letech setkal s otcem. Důležitou událostí tohoto období bylo také seznámení s životní láskou Margaretou Gosebruch von Lichtenstein, s níž se v listopadu 1908 zasnoubil a 7. března 1910 oženil.

Roku 1909 se Morgenstern stal členem antropozofické společnosti, přednášel a hojně překládal. Téhož roku těžce onemocněl, projevila se u něj začínající plicní tuberkulóza, která naplno propukla o rok později. Pro churavějšího básníka se antropozofie, cesta „*od duchovna v člověku k duchovnu všehomíra*“, stala jedinou jistotou. Morgenstern začal psát své **Stufen** (**Stupně** – vydané až posmrtně 1918). Stupně představují stupně k výšinám, stupně do hlubin vlastního já, do nejskrytějších zákoutí nitra lidí i světů, stupně na cestě k Bohu, k absolutnu, ke smyslu všehomíra.

Básně *Palmström* (1910) měly být předstupněm studií „*k čemusi jako třetí díl Fausta*“, vyznal se v červenci 1911 Morgenstern svému nakladateli Cassiererovi. Nikoli parodie, nýbrž pokračování. Jsou psány klasickou konvenční formou a jejich těžiště je v humorném obsahu. Je to sbírka nápadů, podmíněná dobovou atmosférou a vírou v technický pokrok, která se samozřejmě obrací i k jeho ironizaci. Básník v ní do značné míry opouští jazykové hry a hříčky ve prospěch minipříběhů.

Téhož roku vydal také sbírku *Einkehrt*, za níž následovala sbírka *Ich und du* (1911). Na jaře roku 1913 pobýval Morgenstern v italské Portorose, kde se seznámil se svým pozdějším životopiscem a kritikem Michaellem Bauerem. Neustále se potýkal se svou nemocí, roku 1914 jej sanatorium v Arco odmítlo přijmout pro jeho beznadějný stav. Krátce tedy pobýval v plicním sanatoriu v Gries bei Bozen. V březnu se přestěhoval do soukromého bytu v Meranu. Zde 31. března 1914 plicní tuberkulóze podlehl.

Téhož roku, krátce po jeho smrti, byla vydána sbírka tzv. vážné lyriky *Wir fanden einen Pfad* (1914, *Našli jsme stezku*). Posmrtně byla vydána další jeho díla: básnická sbírka *Palma Kunkel* (1916), epigramy *Der Gigganz* (1919, *Šlasi*) a *Epigramme und Sprüche* (1920), esej *Über die Galgenlieder* (1921, *O Šibeničnických písničkách*), *Die Schallmühle* (1928). V jeho literární pozůstalosti byly nalezeny ještě aforismy, deníky, básně pro děti, poznámky k četbě a divadelní hry. Vyšly také české výběry básní – např. *Beránek měsíc* (1965) a *Bim, bam, bum* (1971).